Historie als leermeesteres voor het leven?

Ter gelegenheid van het naderend afscheid van E.G.G.Vermeulen van de Universiteit van Amsterdam verscheen een bundel van oude en nieuwe opstellen over de theorie van historische kennis. Het hierna volgend artikel is een geautoriseerde bewerking door J.A. de Ruiter van het slothoofdstuk van deze bundel. Vermeulen reconstrueert - vanuit hun theoretische geschriften - het denken van drie grote Nederlandse historici: Robert Fruin, Johan Huizinga en Jan Romein. Door deze theoretisch-historische opvattingen is Vermeulen krachtig geïnspireerd. De bundel *Theorie van historische kennis. Historiae Vitae Magistra?* laat zien hoe hij met hun erfenis is omgegaan.

Robert Fruin

De theoretische historie beleeft in Nederland een opvallende bloei. Aan de universiteiten is de laatste decennia ook en vooral onder studenten, een toenemende belangstelling voor wetenschapsfilosofie waarneembaar. Hoe is dit te verklaren? Waar wijst dit op? Kan het zijn dat de gedragswetenschappen, de historische daaronder begrepen, zoals tot dusver beoefend, niet steeds de vragen beroeren naar de beantwoording waarvan velen op zoek zijn?

Het was dit inzicht dat Romein tot het ontwikkelen van een theoretische historie bracht. Theoretische historie beoogt niet een min of meer zelfstandig vak te blijven, maar streeft ernaar door historici ingelijfd te worden. Of historici die inlijving willen, hangt af van de vraag of zij zich in de opvatting van 'historie als leermeesteres voor het leven' kunnen vinden. Een argument daarvoor is, dat er buiten het geschiedproces niets aan te wijzen valt waarop men zich zou kunnen oriënteren.

Fruin als woordvoerder van het liberaal adogmatisme

Zowel Fruin (1823-1899) als zijn erfgenamen Huizinga (1872-1945) en Romein (1893-1962) hebben de vraag gesteld wat de funktie is van historische kennis.

kleio
nummer 6/91
pagina's 8 en 9

Robert Fruin voelde zich verontrust door de heftige tegenstellingen tussen de verschillende godsdienstige groeperingen van zijn tijd. Hij verwierp niet het godsdienstige denken zelf, maar wel het dogmatisme. Hij wilde de religieus geïnspireerde historische interpretaties onderwerpen aan onbevangen historisch onderzoek. In zijn liberale geesteshouding was hij oorsronkelijk, omdat hij deze integraal doorgevoerd wilde zien. Geen enkele stelling mocht van te voren in veiligheid worden gebracht en van onderzoek worden gevrijwaard. Vermeulen typeert deze houding als 'liberaal adogmatisch'.
In zijn latere jaren werd Fruin helaas ontrouw aan het liberaal adogmatisme. De techniek van het historisch onderzoek werd voor hem doel op zichzelf, een soort kamergymnastiek voor eigen verzet en ontspanning. Rationaliserend maakte hij van deze achteruitgang een deugd: de belangeloosheid, waarmee de waarheid moet worden gezocht, zou worden bezoedeld indien men van historisch wetenschappelijk onderzoek enige bijdage zou verwachten tot existentiële ontplooiing van het subject. Fruin wees nu elk engagement af. Hieruit ontstond zijn objectivistisch 'klein positivisme'.

Huizinga's geschiedtheoretische beschouwingen moeten worden verstaan als een felle reactie tegen deze opvatting. Binnen de lijnen van Fruins liberaal adogmatisme blijvend heeft Huizinga zich tegen hem gekeerd. Hij heeft nadrukkelijk stelling genomen tegen Fruins 'groot' en 'klein' positivisme.
Onder 'groot' positivisme dient het denken van met name August Comte te worden verstaan: het geloof, dat de wereld beheerst wordt door grote wetmatigheden. Met 'klein' positivisme wordt de objectivistische praktijk bedoeld van het "feiten en niets dan de feiten". Het doen van historisch onderzoek wordt dan een soort oplossen van rebussen.

Romein verzette zich weer tegen Huizinga: hij had een afkeer van diens aristocratisch stoïcijns negeren van leed en vooral van sociale ellende.

Wat voor positieve gevolgen voor zichzelf en voor de gemeenschap verwachtten deze drie historici van hun constante inzet om het waarheidsgehalte van historische kennis te verhogen?
Deze vraag suggereert niet, dat zij historische kennis voornamelijk als instrument zagen, als een middel om de realisering naderbij te brengen van buiten de historische wetenschap gelegen doeleinden. Dat was bij geen van drieën het geval. Wel waren zij - Fruin en Romein duidelijker dan Huizinga - ervan overtuigd dat de waarde van historische kennis niet tot alléén kenwaarde beperkt blijft. Die strekt zich ook uit tot zijnswaarde.
Wat is dat meerdere? Hoe is het concreet te maken? Hoe zagen zij de verondersteld gunstige invloed van historische kennis op de verdere ontwikkeling van zichzelf en van de gemeenschap?

Veel historici zijn er wel van overtuigd, dat de door hen verschafte en doorgegeven historische kennis 'goed' is voor henzelf en voor hun medemensen. Toch hoort men slechts zelden iets wat een antwoord zou kunnen zijn op de vraag: hoe moet men zich de bijdrage van de talrijke historici voorstellen aan de verdere ontwikkeling van het geschiedproces, behalve aan de uiteraard op prijs gestelde ontwikkeling van historische kennis?

De Kretenzische paradox

Huizinga ontleende aan Paul Valéry het volgende thema: 'de moderne mens' wordt gekenmerkt door het feit, dat in zijn belevingswereld flexibele polaire spanning plaats heeft gemaakt voor desintegratie in elkaar afwisselende, beurtelings elkaar van het toneel verdrijvende, tegenstrijdigheden.
Ook Vermeulen is deze mening toegedaan en vindt, dat de hypothese zicht biedt op wat er met veel mensen, hemzelf inbegrepen, aan de hand is. Maar deze dreigende desintegratie of tweeheid is, anders dan Valéry en Huizinga suggereren, al enige millennia oud. Dat rivaliserend uiteenvallen van wat samen hoort, toont zich al in de Kretenzische paradox, waarin waarheid tot onwaarheid en andersom onwaarheid tot waarheid voert. Deze paradox gaat echter alleen op, is alleen maar paradoxaal, zolang de begrippen waar en onwaar ook in het op het concrete gerichte taalgebruik als elkaar geheel uitsluitend worden opgevat. En dat is alleen in de logica geoorloofd.

De steun die velen in het verleden soms van fundamentalistisch getinte religies ondervonden, lijkt hun te ontvallen, mede door de groei van het historisch besef dat wil zeggen besef van hun eigen betrekkelijkheid. Nu het historisch besef alomvattend is geworden, is het niet langer mogelijk een vertrekpunt te kiezen in metahistorische, absolutistische, fundamentalistische metafysica.
In deze situatie kan een op historische kennis geënte humanistische filosofie wellicht steun bieden in het omgaan met tegenstellingen als:

subjectief	- objectief (in de kenorde)
gedetermineerd	- vrij (in de zijnsorde)
relatief	- absoluut (in beide ordes)

Zowel Huizinga als Romein, de laatste nog krachtiger dan de eerste, benadrukte dat dergelijke tegengestelden niet moeten worden gezien als wederzijds elkaar bestrijdend en eliminerend. Ondanks en dankzij de onderlinge tegenstelling kunnen ze elkaar aanvullen en stimuleren. In vaktermen van de logica speciaal met betrekking tot het logisch vierkant: dergelijke tegenstellingen moeten niet als eigenlijk disiunctief (contrair of contradictoir) worden opgevat, maar als polair.

De begrippen 'objectief' (een ander woord voor 'waar'), 'vrij', en 'absoluut', worden dan ontdaan van hun bovenhistorische, metafysische allure, en teruggebracht naar historische en menselijke maat. En de tegengestelden houden niet langer de schijn hoog, onafhankelijk van elkaar te kunnen bestaan. De tegengestelden kunnen, weliswaar formeel geabstraheerd, van elkaar worden onderscheiden, maar het is onmogelijk er, materieel abstraherend, een grenslijn tussen te trekken. Een scheidslijn tussen het relatieve en het absolute kan evenmin worden getrokken, als een grenslijn tussen het lichamelijke en het geestelijke in de mens.

Polaire tegenstellingen

Inzicht in het polaire karakter van de genoemde tegenstellingen helpt te voorkomen, dat men overgeleverd raakt aan het door Valéry opgemerkte, ordeloos heen en weer slingeren tussen twee uitersten. Het kan de contrafinaliteit voorkomen, die Romein aanduidde met de wet van niet alleen het onbedoelde, maar van ook het tegengestelde, ja averechtse gevolg. Door onnadenkende gretigheid kan

Jan Romein

iemand het effect, dat hij met zijn handeling beoogt, zelf onmogelijk maken.

In de huis- tuin- en keuken-taal die door wetenschappers helaas veelal klakkeloos wordt overgenomen, worden die tegengestelden wél als wederzijds elkaar uitsluitend opgevat. In vaktermen van de logica: ze worden opgevat als eigenlijk disiunctief, als van elkaar te scheiden door materiële abstractie, door het trekken van een grenslijn. Daarom is correctie op het ook onder wetenschappers gangbare taalgebruik nodig. Gebrekkige taal leidt tot gebrekkige kennis. En gebrekkige kennis schaadt menselijke ontwikkeling.[1]

Hierboven werd al opgemerkt dat de groei van het historische relativiteitsbesef de steun ondermijnde, die mensen van fundamentalistisch geïnspireerde religies ondervonden. In een soort 'mystieke nacht' weten sommigen niet goed meer, hoe hun hoop op een betere dag van morgen te funderen. Zij lijken gevangen in de naargeestige belevingswereld, die G. van het Reve in De Avonden schetst: de dag van morgen kan niet meer zijn dan de kleurloze herhaling van die van vandaag, die zelf een zinloze herhaling is van de dag van gisteren.
In deze situatie zou het al veel waard zijn, wanneer een humanistische filosofie,in de vorm van wijsgerige antropologie, binnen het logisch vierkant de verschillen zou markeren tussen:

1. relativisme en	2. besef van onvermijdelijke relativiteit,
1. determinisme en	2. besef van onvermijdelijke gedetermineerdheid,
1. subjectivisme en	2. besef van onvermijdelijke subjectiviteit,
1. scepticisme en	2. besef van onvermijdelijke gebrekkigheid van de kennis,
1. cynisme en	2. besef van onvermijdelijke gebrekkigheid van het handelen.

Een op historie geënte humanistische wijsgerige antropologie zou hen, wanneer zij uit de illusoire hemel van fundamentalistische zekerheden vallen, wellicht een acceptabele landing zonder botbreuken kunnen bieden. Ze storten dan niet onmiddellijk door naar de contraire peilloos diepe en rotsachtige hel van het loerend relativisme, scepticisme en cynisme.

Dat sommigen academici en journalisten, koketterend met scepticisme en grimmig cynisme een oppervlakkige schijn van intellectuele scherpzinnigheid uitstralen, en ondertussen daarmee goed geld verdienen, is voor de élitaire, belezen leden van de leisure class, dikwijls wel amusant. Maar het kan niet bevorderlijk zijn voor de geestelijke volksgezondheid - als men dat ouderwetse woord nog in de mond durft te nemen - , dat de minder élitair bevoorrechten rondom zich heen de indruk krijgen dat intellectuele ontplooiing voornamelijk bestaat uit het vaardig bespelen van eigen en andermans gevoelens van scepticisme en cynisme.
Als tegendeel van het religieus fundamentalisme kunnen die gevoelens even

kleio
nummer 6/91
pagina's 10 en 11

gevaarlijk zijn als het religieus fundamentalisme zelf. Waarom? Omdat de mogelijkheid bestaat dat de uitstraling van sceptisch cynisme het leven voor minder bevoorrechten in de samenleving tot een hel maakt. Volgens Romeins wet van het onbedoeld - tegengesteld, ja averechts - gevolg, zou dat sceptisch cynisme een nieuwe vlucht in het religieus fundamentalisme juist kunnen bevorderen.
Het kan niet worden ontkend, dat de debunking-historie een functie vervuld heeft en wellicht nog vervult. Zo heeft de debunking-historiografie van L.J. Rogier enige vrome gevoelens binnen de katholieke kerk als hypocriet aan de kaak gesteld en heeft P.Geyl de zweverigheid van sommige overdreven orangistische gevoelens gelaakt. Wel kan hierbij de vraag worden gesteld, of de reputatie van de betreffende historici als scherpzinnige lieden niet tot hun voldoening steeg, mede naar de maat, waarin zij die van anderen naar beneden haalden. Maar dat blijft een bijkomstigheid. En het neemt niet weg, dat de debunking-historiografie zin heeft gehad bij het uitroeien van onmiskenbare idolatrie. Zolang gelovigen en orangisten het door hun boven zich erkende gezag verheerlijkten als van Godswege ingesteld, kon het geen kwaad te wijzen op soms nog al opvallend menselijk falen, en op historische betrekkelijkheid.

Was daar indertijd veel voor te zeggen, men kan zich nu toch afvragen, of het gevaar van persoonsverheerlijking en van historische hagiografie nog wel reëel is. Politieke leiders worden ook door tweederangs interviewers zo confronterend ondervraagd, gezagsdragers in journalistieke tekeningen zo geridiculiseerd afgebeeld, dat vrijwel niemand nog op de gedachte komt, hen een uit de metahistorie afkomstig gezag toe te kennen. Nederlandse politici zijn niet zo stuitend zelfingenomen, dat zij de Nederlandse en/of Westeuropese samenleving als de beste ter wereld beschouwen, het paradijs dicht nabij komend. Geluiden over de roeping van Nederland als 'gidsland voor de wereld' zijn gelukkig verstomd. De depressie en het cynisme hierdoor veroorzaakt lijken groter, al naar gelang men vroeger harder heeft geroepen en zich een plaats verder in de voorhoede heeft toegedacht.

Tevredenheid en ontevredenheid, polaire begrippen

Mogelijk hebben velen nu behoefte aan een historiografie, die zonder in een - ondertussen dom gebleken - vooruitgangsdeterminisme te vervallen, er aandacht voor vraagt, dat sommige problemen uit het verleden toch een aanvaardbare oplossing hebben gevonden, natuurlijk zonder dat daarmee het opkomen van nieuwe problemen is voorkomen.
Niemand komt mensen tegen, die, wetend waar ze het over hebben, liever in de middeleeuwen, in de zestiende of in de negentiende eeuw, zouden hebben geleefd, dan in de huidige. Maar voldaanheid over het leven in de 20e eeuw wordt prompt onder de grond geduwd, omdat intelligentie lijkt te worden vereenzelvigd en verengd tot het continu signaleren van de inderdaad schrijnende tekortkomingen van het actueel individueel en gemeenschappelijk bestaan.
Die geborenen met het touw van de alarmklok al in hun handen vergeten, dat velen zich die tekortkomingen wel degelijk realiseren, maar de simpele schematische oplossingen wantrouwen, die zij ongeduldig krijgen opgedrongen. Dralen uit besef van gebrekkigheid van kennis moet niet worden uitgelegd als onwil of als onbetrokken onverschilligheid.

Een van de eenzijdigheden van de afgelopen decennia is, dat tevredenheid überhaupt werd gezien als een uiting van volgevreten burgerlijkheid. Vandaar een ware cultuur van ontevredenheid met de status quo. Wie niet ontevreden was, was geen "idealist", geen intellectueel, en had bovendien het hart niet op de rechte plaats. Dankbaarheid en tevredenheid waren even verdacht en besmet, als vroeger in de christelijke kerken verleiding en zonde.
Maar als tevredenheid en ontevredenheid polaire begrippen zijn, is het mogelijk, dat juist een hoge maat van tevredenheid goed samengaat met een open oog voor het vele dat nog niet gerealiseerd is en nog op realisering wacht. Het zou kunnen zijn, dat een eenzijdige ontevredenheid, die niet in tevredenheid een tegenwicht vindt, oplossend vermogen ontbeert, dat immers niet zonder geduld kan. Het zou kunnen zijn, dat een dergelijke ontevredenheid een te korte adem heeft om de doorduwende volharding op te brengen bij de dagelijkse inzet van krachten, die toch op het signaleren van tekortkomingen moet volgen. Tenminste als men meer wil bereiken dan alleen letters op papier, dan woorden in de microfoon van de vergaderzaal, en dan illustratieve demonstraties op straat.

Hoe hoger gespannen de verwachtingen waren, hoe meer krachtige woedeuitbarstingen tot de professionele kwaliteiten voor een toekomstige politieke carrière leken te behoren, des te onverbiddellijker waren ook de daarop volgende teleurstellingen en cynisme.

Kunnen historici bijdragen aan identiteitsversterking?

Wie in een collegezaal zegt, dat er in onze samenleving, ondanks schrijnende tekortkomingen, ook sommige zaken onverwachts heel goed gaan, ziet zijn studenten met verbazing opkijken. Het lijkt soms een hen onbekend, nieuw geluid, terwijl het toch niet meer is dan een platitude. In een dergelijk geestelijk klimaat lijkt onbevangen identiteitsvorming ongewoon moeilijk. Als het grote publiek van historische lectuur niet langer de bijdrage aan identiteitsvorming verwacht, die Ankersmit en Lorenz toezeggen, zou dat een gevolg kunnen zijn van een verouderde interpretatie van het waardevrijheidsprobleem, die het historici onmogelijk maakt waardering te wekken voor veel van wat tot stand kwam. Historici kunnen hun bijdrage aan identiteitsversterking niet geven, zolang zij nog de mening zijn toegedaan, dat debunking en onderuithalen, niet in strijd zijn met waardevrijheid en dat een voorzichtig positief waarderen dat wel is.
Binnen de historische wetenschap moet ruimte komen voor aarzelend tastende discussie over graduele universaliteit van normen. Dat velen daar niet aan willen, is een gevolg van het feit dat zij onbekend met polariteit in het bijzonder, en met filosofie in het algemeen, universaliteit vereenzelvigen met metahistorisch, - medemensen de vrijheid benemend - dogmatisme. Wederzijdse ondersteuning van de humanistische filosofische attitude en de aan feiten gehechte historische attitude kan de ogen openen voor het feit, dat in de orde van het kennen enige objectiviteit gegeven is, zoals in de orde van het zijn enige vrijheid. [2]

Om gereedliggende maar onnodige misinterpretatie te ontgaan, dient hier te worden toegegeven, dat deze feiten, slechts worden gekend met behulp van inderdaad theoretisch beladen feitelijke uitspraken. Maar voor wie de moeite wil nemen om ordelijk na te denken, is de theorie ter beschikking, die deze feiten als voorshands onomstootbaar, zichtbaar maakt.

Johan Huizinga

Rationele argumentatie biedt aldus een hechte leuning, die voorkomt dat men in de kloof van relativisme, scepticisme en cynisme valt. In die zin is rationele argumentatie een onmisbare voorwaarde voor humaniteit, en daarmee ook voor een historiografie die aan humane waarden gehecht is. Daar zou die historiografie zich toch waarachtig niet voor hoeven te schamen, zo lang tenminste humanisten niet op hun beurt gaan pretenderen, hun humane waarden klakkeloos en probleemloos irrationeel aan metahistorisch dogmatisme ontlenen. Zolang het om adogmatisch te ontdekken waarden binnen de geschiedenis gaat, - en dat is nu net een typisch kenmerk van het humanisme, dat het meent waarden alleen binnen geschiedenis en historie adogmatisch te kunnen ontdekken - zouden historici, daar toch niet bang voor moeten zijn.
Waarden binnen historie en geschiedenis zijn, toegegeven, niet metafysisch absoluut en zeker, maar kunnen wel voldoende absoluut en zeker zijn, om het relativisme het hoofd te bieden en te weerstaan. Ook iemand met een primair historische attitude moet zich toch voor waarden binnen historie en geschiedenis openstellen. Anders loopt hij het gevaar, met J. Tollebeek als gezelschap, in het relativistisch drijfzand te geraken.[3] Daarin is alles vergruisd, en in die verwarring kan, zoals aangetoond, niets meer van elkaar worden onderscheiden: liberalisme niet meer van totalitarisme, en adogmatisme niet meer van geloofsbelijdenis. En humanisme niet meer van religie, zo kan men daar nog aan toevoegen.
Aldus verliest de historische wetenschap het vermogen consensus naderbij te brengen tussen liberalen en communisten, tussen adogmatisten en fundamentalisten, tussen humanisten en gelovigen.

Is dat niet precies de situatie die eenieder rondom zich heen aantreft? Wie meent, dat het naderbij brengen van consensus niet de taak is van de historiografie, moet maar eens naar het begin terugkeren en Fruin herlezen. Terugkeer naar de bronnen, heet dat. Voor iedereen die pretendeert in de traditie van "De toga van Fruin" te leven, is dat een voor de hand liggende weg. Waarbij het beeld van Fruin dan wel moet worden hersteld van de door Tollebeek aangebrachte verminkingen.[4]

Humanistische filosofie en liberaal adogmatisme

Op historie en geschiedenis geënte humanistische filosofie hoeft geen areligiositeit voor te staan. Humanistische filosofie kan ook in zekere zin vroom zijn. Dat is dan de vroomheid van wie amper durft te spreken over wat hij niet zeker kan weten, maar waarop hij wellicht toch, met rationeel goede gronden, hoopt. Wie denkt dat hij weet wat heil brengt, moet heilig zijn, en wie denkt dat hij heilig is, is het niet. Als wij niet kunnen weten wat heilig is, lijkt voorgewende zekerheid over het heilige, godslastering nabij te komen, en rest ons "slechts" hoop op iets meer heil.
Dit "slechts" wordt neergeschreven omdat, voor wie denkt dat het paradijs hem

toekomt, de hoop op 'iets meer heil' maar schamel lijkt. De val naar beneden uit hemel en paradijs, wordt als ontluisterend ervaren. "Slechts" wordt van aanhalingstekens voorzien, omdat de hoop op 'iets meer heil', toch voldoende is om zinvol te leven. Voor wie van de andere kant komt, voor wie, rationeel geleid, uit de kloof van scepticisme en cynisme omhoog klimt, zijn 'de hoop op iets meer heil' en 'zinvol leven' al van een adembenemende pracht.

Zolang levensbeschouwingen nog pretenderen bovenhistorische zekerheid te bieden, of het nu is over de toekomst, zoals marxisten lange tijd deden, of over het hiernamaals, zoals sommige religies nog wel doen, zullen zij volgens Romeins wet van het tegengesteld gevolg, alleen maar scepticisme, cynisme, en wanhoop, kortom alleen maar onvroomheid bevorderen.
Sinds wij weten dat het geschiedproces ons alzijdig omvat, en dat daarom relativiteit ons volledig doortrekt, beseffen wij met ons hele zijn wel te moeten wortelen in de hof der geschiedenis. Voor ons kennen hebben wij geen andere oriëntatiemogelijkheid dan de hof der historie: historia vitae (et mortis?) magistra.
Dat de hof der geschiedenis geen paradijs is, en ook niet zal worden, hoeft aan niemand nog duidelijk te worden gemaakt. Historici kunnen het besef wekken dat die hof, al kan zij op sommige ogenblikken op een hel lijken, dat toch niet constant is. Historici en filosofen kunnen vruchtbaar samenwerken, wanneer de laatsten, de beschrijving van de eersten benuttend, argumenten geven die de hoop rationeel maakt, dat als wij het hoofd maar koel houden, die hof geen hel hoeft te zijn, en ook niet zal worden.

Wat is de specifieke bijdrage van de filosofische attitude en wat die van de historische, die heel goed in een persoon kunnen worden verenigd? Voor het gemak wordt hier even gedaan alsof de primair filosofisch genspireerden en de primair historisch geïnteresseerden als twee apart groepen herkenbaar zouden zijn. Filosofen kunnen dan duidelijk maken dat het in principe mogelijk is het graduele objektiviteitsgehalte van onze kennis te verhogen, evenals het graduele vrijheidsgehalte van ons handelen. Als de kenorde en de zijnsorde elkaar raken, is het in beide ordes in principe mogelijk, om absoluter te worden. Historici kunnen duidelijk maken dat dergelijke graduele verbeteringen soms zijn gerealiseerd. Filosofen en historici kunnen al samenwerkend, argumenten verschaffen, die weliswaar geen zekerheid geven over de toekomst, maar die wel rationeel gegronde hoop kunnen geven, dat voor wie zijn taak maar wil zien en vervullen, de dag van morgen in enkele opzichten beter kan zijn dan die van vandaag.

'Zijn taak willen zien en vervullen' klinkt te gewichtig en te geladen. P. Feyerabend ontleent aan Socrates het inzicht, dat in dergelijke situaties zwaar drukkende drammerigheid minder effectief is dan speelse luchthartigheid. 'Juist de zwaarste taak vraagt om de lichtste hand'.

Ondanks het feit dat het escapistisch karakter van zijn filosofie de kracht daarvan wat aantast, laat Huizinga toch zien, dat zowel de subjectieve hof der historie als de objectieve hof van de geschiedenis, op uitzonderlijke, begenadigde ogenblikken, een paradijselijke glans kan krijgen. In de orde van het kennen wordt die glans zichtbaar op het bevoorrechte moment van de 'historische sensatie. In de orde van het zijn licht die glans op gedurende de uitgelezen periodes, waarbinnen het de mens gegeven is zijn handelen als spelen te ervaren. Het handelen dient dan niet om de realisering van een buiten de handeling gelegen doel naderbij te brengen, maar heeft zijn zin in zichzelf. De handeling valt dan samen met de bevrediging, dat wil zeggen de vrede, die de actor in de handeling vindt.
Het gaat dan niet om handelingen aan de escapistische periferie van de samenleving, min of meer zoals de sportvelden steeds buiten de actieve stadscentra liggen. Integendeel het gaat erom centrale handelingen, wetenschap, economie, politiek, kunst, (ja zelfs de dood?), als spel, als vredegevend, te ervaren.

Christelijk historische interpretatie en religieus dogmatisme

Zelfs het christendom karakteriseert zichzelf als een 'historische' godsdienst, die steunt op in tijd en ruimte lokaliseerbare feiten. Christenen betogen dat God slechts in en door de geschiedenis tot de mens heeft kunnen (kan en zal kunnen) spreken. Verloochenen zij dit betoog niet als zij zichzelf of de eigen particuliere kerk een uit de metahistorie stammend gezag aanmeten? Wordt dit betoog ook niet verloochend, wanneer een gelovig historicus als J.A. Bornewasser, zegt bij kerkelijke historiografie over 'metahistorische verklaringsgronden' te beschikken?

Als het christendom, wat het zelf zegt, een 'historische' godsdienst is, kan de aanvaarding van het christendom dan wel een andere status hebben dan die van het aanvaarden van een specifieke historische interpretatie? Op zichzelf is daar niets mis mee. Historische interpretaties kunnen alleszins respectabel zijn. Alleen wie de pretentie heeft vanuit metahistorie met gezag bekleed te kunnen spreken, kan in verlegenheid raken, wanneer hij eraan wordt herinnerd, dat mensen 'slechts' tot het geven van historische interpretaties in staat zijn.
Ondanks herhaalde pogingen kon Vermeulen geen christelijk historicus bereid vinden, om zijn voorkeur voor een christelijke historische interpretatie te beargumenteren. Dat is vreemd, want die christelijke interpretatie is toch een interpretatie te midden van andere, eveneens mogelijke historische interpretaties, die ook hadden kunnen worden gekozen?
Het lijkt wel of christenen er moeite mee hebben de consequenties van wat zij de incarnatie noemen, te accepteren. Als God in de geschiedenis mens is geworden, heeft Hij kennelijk gewild een van de velen te worden, die zich als verlosser aandienen. Hij heeft dan zelf de vraag van Johannes de Doper gerechtvaardigd: 'zijt Gij het die komen moet, of moeten wij een ander verwachten?' (Math. XI,2). Mutatis mutandis kan deze vraag aan christelijke kerken gesteld worden.
Christenen kunnen niet tegelijkertijd het historisch karakter van het christendom hooghouden en datzelfde christendom een onbevraagbaar uniek rechtstreeks uit metahistorie stammend gezag toekennen. Zelfs als een van de christelijke kerken met een uit de metahistorie stammend gezag zou zijn toegerust, kan dat als consequentie van de incarnatie en historiciteit, alleen een bevraagbaar gezag zijn. Die consequentie van de incarnatie zouden christenen toch moeten kunnen aanvaarden.

Als christelijke historici ten opzichte van hun medehistorici blijven weigeren hun specifieke keuze voor een christelijke geschiedinterpretatie te midden van andere

mogelijke interpretaties te verantwoorden, wekken zij de indruk van op zijn minst een praktisch dogmatisme. Als die weigering een heel mensenleven gaat duren, krijgt de verdenking van niet alleen praktisch, maar ook van theoretisch dogmatisme, toch geleidelijk aan een geur van rechtvaardiging. Maar daar staat toch ook weer tegenover, dat een hunner, A.G.Weiler, zich nadrukkelijk als historicus en daarmee als adogmatist afficheert. Als het een kwestie van machteloosheid is, omdat christelijke historici zelf niet weten wat van deze tegenstrijdigheid te denken, zou het humaan zijn voor die machteloosheid en onwetendheid uit te komen. Dat zou een vermenselijking van het gezicht van het christendom in Nederland betekenen. Nu gedragen zij zich, als waren zij theoretische dogmatisten, terwijl ze dat waarschijnlijk toch niet willen zijn.

Het lijkt wat op het gedrag van vooraanstaande marxistische Oost-Europese wetenschappers, partijleden van voor de omwenteling. In het openbaar hielden die ook de mond dicht over hun argumenten voor-, en/of hun twijfel aan, de legitimiteit van de bevoorrechte positie van de partij in eigen land.
Of beschouwen christelijke historici hun geloofsaanvaarding, toch min of meer zoals L.J. Rogier deed, als een dogmatische theologische aangelegenheid, die niets met historische kennis en met geschiedenis te maken heeft? Onderschatten zij historische kennis en geschiedenis dan niet enigszins? En hoe kunnen zij überhaupt buiten historische kennis om, een weg naar de theologie vinden?
Als zij niettemin daarnaast toch ook weer als historici optreden, en in die hoedanigheid historische kennis en geschiedenis weer wél serieus nemen en belangrijk vinden, dan zijn zij zelf een levend argument voor de waarheid van Valéry's analyse, waarover Huizinga en Romein zich zorgen maakten.

Noten

1. Te denken valt hier aan de voor het onderwijs in de historie funeste veronderstelling dat objectieve waarheid slechts kan worden gevonden na eliminatie van iedere vorm van subjectiviteit. Het door Ranke gepropageerde 'sich selbst ausloschen' kan in het onderwijs alleen maar tot gevolg hebben, dat leerlingen en docenten hun identiteit ergens anders zullen gaan verankeren dan in historische kennis. Het verhindert het vinden van een rationeel houvast in de storm van relativiteit.
2. Vermeulen geeft toe dat er onderscheid gemaakt kan en moet worden tussen kenorde en zijnsorde. Maar dat wil niet zeggen dat deze van elkaar te scheiden zijn. De kenorde 'is' zelf ook, zweeft dus niet boven het zijn maar is van zijn doortrokken. Ook uitspraken over menselijke kennis betreffen iets wat 'is'. Menselijke kennis is zelf iets. De uitspraak 'menselijke kennis is subjectief en dat onvermijdelijk' betekent: met menselijke kennis is het zo gesteld dat zij subjectief is en dat is ze noodzakelijk. Het gaat hier dus om een naar het 'zijn' van de kennis refererende uitspraak. Het is dus een objectieve uitspraak over het subjectief zijn en noodzakelijk subjectief zijn van menselijke kennis.
3. J. Tollebeek is de auteur van het eerder in Kleio besproken boek *De toga van Fruin. Denken over geschiedenis in Nederland sinds 1860* (Amsterdam 1990).
4. Tollebeeks debunking van het liberaal adogmatisme komt daarin tot uitdrukking dat hij het liberalisme 'totalitair' noemt en het adogmatisme 'geloofsbelijdenis'. Het ontbreken van voldoende zorgvuldig nadenken leidt hier tot een publicitair goed liggend maar filosofisch lamentabel praktisch relativisme.

De *Kitty van Vloten Stichting* organiseert een

Prijsvraag voor het beste historische essay

De prijs: een bedrag van ƒ 15.000,–
en een publikatie van het winnende essay

U draagt de geschiedschrijving een warm hart toe? U bent niet ouder dan 45 jaar? Schrijf dan een literair en wetenschappelijk essay van ca. 80 pagina's over het onderwerp ***De Nederlandse Identiteit.***
De essays worden beoordeeld door een onafhankelijke jury, onder voorzitterschap van Prof. dr. I. Schöffer.

Vraag de brochure met meer informatie aan bij:
Wolters-Noordhoff bv
t.a.v. mevr. M. Mulder
Postbus 58
9700 MB Groningen

Deze brochure is ook verkrijgbaar bij de meeste geschiedenisfaculteiten.

200077-91